

SODBA SODIŠČA (veliki senat)

z dne 13. junija 2006*

V zadevi C-173/03,

katere predmet je predlog za sprejetje predhodne odločbe na podlagi člena 234 ES, ki ga je vložilo Tribunale di Genova (Italija) z odločbo z dne 20. marca 2003, ki je prispela na Sodišče 14. aprila 2003, v postopku

Traghetti del Mediterraneo SpA, v likvidaciji,

proti

Italijanski republiki,

SODIŠČE (veliki senat),

v sestavi V. Skouris, predsednik, P. Jann, C. W. A. Timmermans (poročevalec), K. Schiemann in J. Makarczyk, predsedniki senatov, J. N. Cunha Rodrigues, sodnik, R. Silva de Lapuerta, sodnica, K. Lenaerts, P. Kūris, E. Juhász in U. Löhmus, sodniki,

* Jezik postopka: italijanščina.

generalni pravobranilec: P. Léger,
sodna tajnica: M. Ferreira, glavna administratorica,

na podlagi pisnega postopka in obravnave z dne 7. decembra 2004,

ob upoštevanju stališč, ki so jih predložili:

- za Traghetti del Mediterraneo SpA, v likvidaciji, V. Roppo, P. Canepa in S. Sardano, odvetniki,

- za italijansko vlado I. M. Braguglia, zastopnik, skupaj z G. Aiellom in G. De Bellisom, avvocati dello Stato,

- za grško vlado E. Samoni in Z. Chatzipavlou ter M. Apessos, K. Boskovits in K. Georgiadis, zastopniki,

- za Irsko D. O'Hagan, zastopnik, skupaj s P. Sreenanom, SC, in P. McGarryjem, BL,

- za nizozemsko vlado S. Terstal, zastopnica,

- za vlado Združenega kraljestva R. Caudwell, zastopnica, skupaj z D. Andersonom, QC, in M. Hoskinsom, barrister,

- za Komisijo Evropskih skupnosti D. Maidani in V. Di Bucci, zastopnika,

po predstavitvi sklepnih predlogov generalnega pravobranilca na obravnavi 11. oktobra 2005

izreka naslednjo

Sodbo

- 1 Predlog za sprejetje predhodne odločbe se nanaša na načelo in pogoje za vzpostavitev nepogodbene odgovornosti držav članic za škodo, ki posameznikom nastane zaradi kršitve prava Skupnosti, ki jo zakrivi nacionalno sodišče.

- 2 Ta predlog je bil vložen v postopku, ki ga je proti Italijanski republiki sprožila Traghetti del Mediterraneo SpA, pomorsko prevozno podjetje, trenutno v likvidaciji (v nadaljevanju: TDM), zaradi pridobitve odškodnine za škodo, ki naj bi zadnji nastala zato, ker naj bi Corte suprema di cassazione (kasacijsko sodišče) nepravilno razlagalo pravila Skupnosti o konkurenci in državnih pomočeh, in predvsem zato, ker je navedeno sodišče zavrnilo njen predlog, naj se Sodišču predloži ustrezna vprašanja glede razlage prava Skupnosti.

Nacionalni pravni okvir

3 V skladu s členom 1(1) zakona št. 117 z dne 13. aprila 1988 o odškodnini za škodo, povzročeno pri opravljanju pravosodnih funkcij, in o odškodninski odgovornosti sodnikov ali tožilcev (legge n. 117 (sul) risarcimento dei danni cagionati nell' esercizio delle funzioni giudiziarie e responsabilità civile dei magistrati (GURI št. 88 z dne 15. aprila 1988, str. 3, v nadaljevanju: zakon št. 117/88)) ta zakon velja „za vse sodnike ali tožilce splošnega, upravnega, finančnega, vojaškega in specialnega prava med opravljanjem pravosodne funkcije, neodvisno od narave funkcij, in tudi za druge osebe, ki sodelujejo pri opravljanju pravosodne funkcije“.

4 Člen 2 zakona št. 117/88 določa:

„1. Vsakdo, ki mu je neupravičeno nastala škoda zaradi ravnanja, akta ali sodnega ukrepa, ki ga je sprejel sodnik, ki je pri opravljanju svojih funkcij ravnal z naklepom ali hudo malomarnostjo ali ki je odrekel sodno varstvo, lahko od države zahteva odškodnino za nastalo premoženjsko škodo in tudi za nepremoženjsko škodo, ki jo je utrpel zaradi odvzema osebne prostosti.

2. Pri opravljanju pravosodnih funkcij razlaga pravnih pravil in presoja dejstev in dokazov ne moreta biti podlaga za odgovornost.

3. Huda malomarnost je:

a) huda kršitev zakona, nastala zaradi neopravičljive malomarnosti;

- b) zatrjevanje, zaradi neopravičljive malomarnosti, dejstva, katerega resničnost je neizpodbitno ovržena z gradivom v pisu;

- c) zanikanje, zaradi neopravičljive malomarnosti, dejstva, katerega resničnost je neizpodbitno dokazana z gradivom v spisu;

- d) sprejetje ukrepa, ki zadeva osebno prostost, in sicer zunaj z zakonom določenih primerov ali brez obrazložitve.“

5 V skladu s členom 3(1), prvi stavek, zakona št. 117/88 pomeni odrekanje sodnega varstva med drugim „odklonitev, opustitev ali zamudo sodnika ali tožilca pri opravljanju dejanj, ki sodijo v njegovo pristojnost, če je stranka po zapadlosti zakonskega roka za izpolnitev zadevnega dejanja vložila zahtevo za izpolnitev tega dejanja in če – brez tehtnega razloga – v tridesetih dneh od dneva vložitve navedene zahteve v sodnem tajništvu ni bil sprejet noben ukrep“.

6 Naslednji členi zakona št. 117/88 določajo pogoje in podrobna pravila za odškodninsko tožbo na podlagi členov 2 oziroma 3 tega zakona in tožb, ki se jih naknadno lahko vloži glede sodnika ali tožilca, ki je pri opravljanju svojih funkcij ravnal z naklepom ali hudo malomarnostjo ali ki je odrekel sodno varstvo.

Dejansko stanje v glavni stvari in vprašanji za predhodno odločanje

- 7 Družbi TDM in Tirrenia di Navigazione (v nadaljevanju: Tirrenia) sta podjetji za pomorski prevoz, ki sta v 70. letih opravljali redni morski prevoz med celinsko Italijo in otokoma Sardinijo in Sicilijo. Družba TDM je leta 1981, ko je bila zoper njo uvedena prisilna poravnava, pred Tribunale di Napoli tožila družbo Tirrenia za pridobitev odškodnine za škodo, ki naj bi jo v preteklih letih utrpela zaradi politike nizkih cen, ki jo je izvajala družba Tirrenia.

- 8 Družba TDM je v zvezi s tem zatrjevala tudi to, da je njena konkurentka kršila člen 2598(3) italijanskega civilnega zakonika, ki se nanaša na dejanja nelojalne konkurence, ter člene 85, 86, 90 in 92 Pogodbe EGS (postali člani 85, 86, 90 in 92 Pogodbe ES, ki so postali člani 81 ES, 82 ES, 86 ES in, po spremembi, 87 ES), ker je po njenem mnenju družba Tirrenia kršila bistvena pravila te pogodbe in predvsem zlorabila svoj prevladujoči položaj na zadevnem trgu s tem, da je izvajala politiko cen, znatno nižjih od lastnih stroškov, in sicer zahvaljujoč prejetim javnim subvencijam, katerih zakonitost naj bi bila z vidika prava Skupnosti sporna.

- 9 Tribunale di Napoli je s sodbo z dne 26. maja 1993 – ki jo je na pritožbeni stopnji Corte d'appello di Napoli potrdilo s sodbo z dne 13. decembra 1996 – zavrnilo ta odškodninski zahtevek z obrazložitvijo, da so bile subvencije, ki so jih dodelili organi te države, zakonite, ker so ustrezale ciljem v splošnem interesu, povezanim predvsem z razvojem Mezzogiorna, in ker nikakor niso ogrožale izvajanja dejavnosti morskega prevoza, ki so bile glede na dejavnosti, ki jih je očitala družba TDM, različne in konkurenčne. Posledično ni bilo družbi Tirrenia mogoče očitati nobenega dejanja nelojalne konkurence.

- 10 Stečajni upravitelj za družbo TDM je – ker je menil, da je bilo v teh sodnih odločbah pravo nepravilno uporabljeno, ker temeljita na nepravilni razlagi pravil Pogodbe glede državnih pomoči – zoper sodbo Corte d'appello di Napoli vložil pritožbo, v kateri je Corte suprema di cassazione predlagal, naj na podlagi člena 177, tretji odstavek, Pogodbe ES (postal člen 234, tretji odstavek, ES) Sodišču predloži ustrezna vprašanja glede razlage prava Skupnosti.
- 11 Corte suprema di cassazione s sodbo št. 5087 z dne 19. aprila 2000 (v nadaljevanju: sodba z dne 19. aprila 2000) ni ugodilo temu predlogu, ker je odločitev sodišč, ki so odločala o dejanskem stanju, spoštovala upoštevne določbe Pogodbe in je bila povrh še povsem v skladu s sodno prakso Sodišča, predvsem z njegovo sodbo z dne 22. maja 1985 v zadevi Parlament proti Svetu (13/83, Recueil, str. 1513).
- 12 Corte suprema di cassazione je po eni strani – glede zatrjevanih kršitev členov 90 in 92 Pogodbe – opomnilo, da ta člena dopuščata odstopanje, pod določenimi pogoji, od načelne prepovedi državnih pomoči, in sicer s ciljem spodbujanja gospodarskega razvoja manj razvitih regij ali zadostitve povpraševanja po blagu ali storitvah, ki ga svobodna konkurenca ne more popolnoma zadovoljiti. Po mnenju navedenega sodišča pa naj bi bili ti pogoji v obravnavani zadevi v celoti izpolnjeni, saj so bili v zadevnem obdobju (oziroma med letoma 1976 in 1980) množični prevozi med kontinentalno Italijo in njenima glavnima otokoma zaradi višine njihovih stroškov mogoči samo po morju, tako da naj bi se bilo na vedno večje povpraševanje po tovrstnih storitvah treba odzvati z zaupanjem opravljanja teh prevozov javnemu koncesionarju, ki bi jih opravljal po narekovani ceni.
- 13 Po mnenju istega sodišča pa izkrivljanje konkurence, ki naj bi izhajalo iz te koncesije, vendarle ne bi pomenilo, da je dodeljena pomoč avtomatično nezakonita. Dodelitev take koncesije javne službe naj bi namreč vedno imela za učinek izkrivljanje konkurence in družbi TDM naj ne bi uspelo dokazati, da je družba Tirrenia pomoč, ki jo je

dodelila država, izkoristila za druge dejavnosti kot za tiste, za katere so bile subvencije dejansko dodeljene.

- 14 Po drugi strani je Corte suprema di cassazione tožbeni razlog kršitve členov 85 in 86 Pogodbe zavrnilo kot neutemeljenega, ker dejavnost pomorske kabotaže v času spornih dejstev še ni bila liberalizirana in ker omejena narava in zožen geografski okvir te dejavnosti nista omogočala jasno določiti upoštevnega trga v smislu člena 86 Pogodbe. Vendarle pa je to sodišče v tem okviru poudarilo, da čeprav je bilo težko določiti navedeni trg, pa bi dejanska konkurenca vendarle lahko obstajala v zadevnem sektorju, saj se je v obravnavani zadevi dodeljena pomoč nanašala samo na eno do številnih dejavnosti, ki jih tradicionalno opravlja podjetje za pomorski prevoz, in ker je bila za povrh omejena na samo eno državo članico.
- 15 Posledično je v teh okoliščinah Corte suprema di cassazione zavrnilo pritožbo, o kateri je odločalo, in pred tem zavrnilo tudi očitke družbe TDM o kršitvi nacionalnih določb o dejanjih neelojalne konkurence in o opustitvi Corte d'appello di Napoli, da odloča o predlogu družbe TDM, naj se Sodišču predložijo ustrezna vprašanja glede razlage. Ta odločba o zavrnitvi je bila vzrok za postopek, ki teče pred predložitvenim sodiščem.
- 16 Stečajni upravitelj za družbo TDM, ki je bila medtem v likvidaciji, je – ker je menil, da sodba z dne 19. aprila 2000 temelji na nepravilni razlagi pravil Pogodbe o konkurenci in državnih pomočeh in na nepravilni predpostavki obstoja ustaljene sodne prakse Sodišča s tega področja – pri Tribunale di Genova vložil tožbo zoper Repubblica italiana, da bi se tej zadnji naložili plačilo odškodnine za škodo, ki naj bi nastala temu podjetju zaradi napak, ki jih je pri razlagi naredilo Corte suprema di cassazione, in zaradi kršitve obveznosti predložitve zadeve, ki jo ima to zadnje sodišče na podlagi člena 234, tretji odstavek, ES.

- 17 Družba TDM, ki se opira predvsem na Odločbo Komisije 2001/851/ES z dne 21. junija 2001 o državnih pomočeh, ki jih je Italija dodelila pomorskemu podjetju Tirrenia di Navigazione (UL L 318, str. 9) – odločba se sicer res nanaša na subvencije, dodeljene po času upoštevnih dejstev v sporu o glavni stvari, vendar pa je bila sprejeta po postopku, ki ga je Komisija Evropskih skupnosti začela pred ustno obravnavo Corte suprema di cassazione v zadevi, ki je povod za sodbo z dne 19. aprila 2000 – zatrjuje, da bi se postopek s pritožbo končal drugače, če bi se Corte suprema di cassazione obrnilo na Sodišče. Tako kot je storila Komisija v navedeni odločbi, naj bi namreč Sodišče izpostavilo Skupnostno razsežnost dejavnosti pomorske kabotaže in tudi težave pri presoji skladnosti javnih subvencij s pravili Pogodbe o državnih pomočeh, zaradi česar bi Corte suprema di cassazione pomoči, dodeljene družbi Tirrenia, razglasilo za nezakonite.
- 18 Repubblica italiana ugovarja sami dopustnosti te odškodninske tožbe, pri čemer se opira na zakon št. 117/88 in predvsem na njegov člen 2(2), na podlagi katerega razlaga pravnih pravil pri opravljanju pravosodnih funkcij ne bi smela vzpostavljati odgovornosti države. Podredno pa zatrjuje, da je v primeru, da bi predložitveno sodišče to tožbo sprejelo kot dopustno, tožbo v vsakem primeru treba zavreči, ker pogoji za predložitev zadeve niso izpolnjeni in ker sodbe z dne 19. aprila 2000, ki je pravnomočna, ni mogoče več izpodbijati.
- 19 Družba TDM se v odgovor na te trditve se sprašuje o skladnosti zakona št. 177/88 z zahtevami prava Skupnosti. Zlasti navaja, da so pogoji dopustnosti tožb, ki jih določa ta zakon, in praksa nacionalnih sodišč (tudi samega Corte suprema di cassazione) s tega področja tako omejujoči, da pretirano otežujejo oziroma praktično onemogočajo, da bi država izplačala odškodnino za škodo, nastalo zaradi sodnih odločb. Posledično naj bi taka ureditev kršila načela, ki jih je določilo Sodišče, predvsem v sodbah z dne 19. novembra 1991 v združenih zadevah Francovich in drugi (C-6/90 in C-9/90, Recueil, str. I-5357) in z dne 5. marca 1996 v združenih zadevah Brasserie du Pêcheur in Factortame (C-46/93 in C-48/93, Recueil, str. I-1029).

20 Tribunale di Genova je – ker je v teh okoliščinah dvomilo o rešitvi spora, o katerem je odločalo, in o možnosti, da se na sodno vejo oblasti razširi uporaba načel, ki jih je Sodišče glede kršitev prava Skupnosti pri opravljanju zakonodajne dejavnosti postavilo v sodbah, navedenih v prejšnji točki – prekinilo odločanje in Sodišču v predhodno odločanje predložilo ti vprašanji:

„1. Ali je država [članica] na podlagi svoje nepogodbene odgovornosti posameznikom odgovorna zaradi napak svojih sodnikov pri uporabi ali neuporabi prava Skupnosti in predvsem zaradi opustitve dolžnosti sodišča, ki odloča na zadnji stopnji, da Sodišču na podlagi člena 234, tretji odstavek, Pogodbe predloži predlog za sprejetje predhodne odločbe?

2. Ali v primeru, da je treba šteti, da država članica odgovarja za napake svojih sodnikov pri uporabi prava Skupnosti in še zlasti za opustitev dolžnosti sodišča, ki odloča na zadnji stopnji, da Sodišču na podlagi člena 234, tretji odstavek, Pogodbe predloži predlog za sprejetje predhodne odločbe, nacionalna ureditev s področja odgovornosti države zaradi napak sodnikov predstavlja oviro za vzpostavitev te odgovornosti – in ali je zato v nasprotju z načeli prava Skupnosti – če:

– izključuje odgovornost, povezano z razlago pravnih pravil ter presojo dejstev in dokazov, ki sta opravljeni v okviru sodne dejavnosti,

– omejuje odgovornost države samo na primera naklepa in hude malomarnosti sodnika?“

- 21 Po razglasitvi sodbe z dne 30. septembra 2003 v zadevi Köbler (C-224/01, Recueil, str. I-10239) je sodni tajnik Sodišča prepis te sodbe poslal predložitvenemu sodišču in ga vprašal, ali glede na vsebino le-te še vedno vztraja pri svojem predlogu za sprejetje predhodne odločbe.
- 22 V dopisu z dne 13. januarja 2004, ki je v sodno tajništvo Sodišča prispel 29. januarja, je Tribunale di Genova – po zaslišanju strank iz spora o glavni stvari – menilo, da zgoraj navedena sodba Köbler izčrpno odgovori na prvo od vprašanj, ki ju je zastavilo, tako da Sodišču o njem ni treba več presojati.
- 23 Nasprotno pa se mu je zdelo primerno ohraniti drugo vprašanje, da Sodišče „tudi v luči načel [...], navedenih v sodbi Köbler“, presodi, ali „nacionalna ureditev s področja odgovornosti države za napake sodnikov predstavlja oviro za vzpostavitev te odgovornosti, če izključuje odgovornost, povezano z razlago pravnih pravil ter s presojo dejstev in dokazov, ki sta opravljeni v okviru sodne dejavnosti, in odgovornost države omejuje samo na primera naklepa in hude malomarnosti sodnika“.

Vprašanje za predhodno odločanje

- 24 Uvodoma je treba poudariti, da ima postopek, ki teče pred predložitvenim sodiščem, za predmet tožbo za vzpostavitev odgovornosti države zaradi odločbe vrhovnega sodišča, zoper katero ni pravnega sredstva. Vprašanje, pri katerem predložitveno sodišče vztraja, je torej treba razumeti tako, da se z njim v bistvu sprašuje, ali pravo

Skupnosti in še zlasti načela, ki jih je Sodišče navedlo v zgoraj navedeni sodbi Köbler, nasprotujejo taki nacionalni ureditvi, kot je zadevna ureditev v postopku v glavni stvari, ki, po eni strani, vsakršno odgovornost države članice za škodo, ki posameznikom nastane zaradi kršitve prava Skupnosti, ki jo zakrivi nacionalno sodišče, ki odloča na zadnji stopnji, izključuje, če ta kršitev izhaja iz razlage pravnih pravil ali presoje dejstev in dokazov, ki ju opravi to sodišče, in ki, po drugi strani, poleg tega to odgovornost omejuje samo na primera naklepa in hude malomarnosti sodnika.

25 Po mnenju družbe TDM in Komisije je na to vprašanje nedvomno treba odgovoriti pritrdilno. Če naj bi namreč presoja dejstev in dokazov ter razlaga pravnih pravil bili del sodne dejavnosti, bi v takem primeru izključitev odgovornosti države, ki nastane posameznikom zaradi opravljanja te dejavnosti, v praksi pripeljala do oprostitev države vsakršne odgovornosti za kršitve prava Skupnosti, ki jih gre pripisati sodni veji oblasti.

26 Poleg tega naj bi tudi omejitev te odgovornosti samo na primera naklepa in hude malomarnosti sodnika pripeljala do dejanske oprostitev odgovornosti države, saj, po eni strani, sam pojem „huda malomarnost“ ne bi bil prepuščen prosti presoji sodnika, ki bi odločal o morebitnem odškodninskem zahtevku za škodo, nastalo s sodno odločbo, ampak naj bi ga strogo omejil nacionalni zakonodajalec, ki naj bi vnaprej – in taksativno – naštel primere hude malomarnosti.

27 Po mnenju družbe TDM naj bi, po drugi strani, iz izkušenj, pridobljenih v Italiji v zvezi z izvedbo zakona št. 117/88, izhajalo, da sodišča te države – in še zlasti Corte suprema di cassazione – izjemno ozko razlagajo ta zakon in tudi pojma „huda malomarnost“ in „neopravičljiva malomarnost“. Ta pojma naj bi zadnjenavedeno sodišče

razlagalo kot „očitno, grobo in hudo kršitev prava“ oziroma kot razlaganje tega prava „z izrazi, ki nasprotujejo vsem logičnim merilom“, kar naj bi v praksi pripeljalo do tako rekoč sistematične zavrnitve tožb proti italijanski državi.

- 28 Nasprotno – po mnenju italijanske vlade, ki jo glede te točke podpirata Irska in vlada Združenega kraljestva – naj bi taka nacionalna ureditev, kot je zadevna ureditev v postopku v glavni stvari, bila povsem v skladu s samimi načeli prava Skupnosti, če bi udejanjala ustrezno ravnovesje med nujnostjo ohranitve neodvisnosti sodne veje oblasti ter zahtevami pravne varnosti na eni strani in med učinkovitim sodnim varstvom posameznikov v najbolj očitnih primerih kršitev prava Skupnosti, ki jih zakrivi sodna veja oblasti, na drugi strani.
- 29 Ob upoštevanju navedenega bi bilo odgovornost držav članic za škodo, ki nastane zaradi takih kršitev – če bi tako odgovornost bilo treba sprejeti – treba torej omejiti samo na primere zadostno izražene kršitve prava Skupnosti. Vendar pa naj odgovornosti ne bi bilo mogoče vzpostaviti, če je nacionalno sodišče v sporu razsodilo na podlagi razlage členov Pogodbe, ki se ustrezno odraža v obrazložitvi tega sodišča.
- 30 Glede tega je treba opomniti, da je Sodišče v zgoraj navedeni sodbi Köbler, ki je bila razglašena po datumu, ko se je predložitveno sodišče obrnilo na Sodišče, opomnilo, da načelo, po katerem je država članica dolžna poravnati škodo, ki posameznikom nastane zaradi kršitev prava Skupnosti, ki jih gre pripisati državi članici, velja za vsak primer kršitve prava Skupnosti, in to ne glede na to, kateri organ te države je kriv za dejanje ali opustitev, ki sta pripeljala do neizpolnitve obveznosti (glej točko 31 te sodbe).

- 31 Sodišče – opirajoč se glede tega predvsem na pomembno vlogo, ki jo ima sodna veja oblasti pri varstvu pravic, ki jih posameznikom dajejo pravila Skupnosti, in na okoliščino, da je sodišče, ki odloča na zadnji stopnji, po svoji naravi zadnja stopnja, pred katero lahko ti posamezniki uveljavljajo pravice, ki jim jih daje pravo Skupnosti – je iz tega ugotovilo, da bi bilo varstvo teh pravic oslabiljeno – in polna učinkovitost pravil Skupnosti, ki podeljujejo take pravice, bi bila ogrožena – če bi bilo izključeno, da je posameznikom pod določenimi pogoji lahko povrnjena škoda, ki jim nastane zaradi kršitve prava Skupnosti, ki izhaja iz odločbe nacionalnega sodišča, ki odloča na zadnji stopnji (glej zgoraj navedeno sodbo Köbler, točke od 33 do 36).
- 32 Res je, da ob upoštevanju posebnosti sodne funkcije in legitimne zahteve po pravni varnosti odgovornost države v takem primeru ni neomejena. Kot je Sodišče presodilo, bi se to odgovornost lahko vzpostavilo samo v izjemnem primeru, ko bi nacionalno sodiščem, ki odloča na zadnji stopnji, očitno kršilo upošteveno pravo. Nacionalni sodnik, ki odloča o odškodninski tožbi, mora – da bi ugotovil, ali je navedeni pogoj izpolnjen – upoštevati vse posebnosti situacije, o kateri odloča, in predvsem stopnjo jasnosti in natančnosti kršenega pravila, namernost kršitve, opravičljivost oziroma neopravičljivost napačno uporabljenega prava, stališče, ki ga, odvisno od primera, sprejme institucija Skupnosti, in neizpolnitev obveznosti zadevnega sodišča, da na podlagi člena 234, tretji odstavek, ES poda predlog za sprejetje predhodne odločbe (zgoraj navedena sodba Köbler, točke od 53 do 55).
- 33 Podobni preudarki, povezani z nujnostjo posameznikom zagotavljati učinkovito sodno varstvo pravic, ki jim jih daje pravo Skupnosti, prav tako nasprotujejo temu, da odgovornost države ne bi nastala samo zato, ker kršitev prava Skupnosti, ki jo zakrivi nacionalno sodišče, ki odloča na zadnji stopnji, izhaja iz razlage pravnih pravil, ki jo opravi to sodišče.

- 34 Po eni strani je namreč razlaga pravnih pravil samo bistvo sodne dejavnosti, saj mora navadno sodnik – ne glede na to, kakšno je zadevno področje dejavnosti – ki je soočen z različnimi ali nasprotujočimi si trditvami, da bi razsodil v sporu, o katerem odloča, razlagati upoštevna pravna pravila – nacionalna in/ali Skupnostna.
- 35 Po drugi strani ne bi smelo biti izključeno, da gre za očitno kršitev upoštevne prava Skupnosti– in sicer prav pri opravljanju take razlage – če sodnik na primer materialno ali procesno pravo Skupnosti predvsem glede na upoštevno sodno prakso s tega področja (glej v zvezi s tem zgoraj navedeno sodbo Köbler, točka 56) razlaga očitno nepravilno ali če nacionalno pravo razlaga tako, da to pripelje do kršitve upoštevne prava Skupnosti.
- 36 Kot je poudaril generalni pravobranilec v točki 52 sklepnih predlogov, bi dejstvo, da se v takih okoliščinah vsaka odgovornost države izključi zaradi kršitve prava Skupnosti, ki izhaja iz sodne razlage pravnih pravil, pripeljalo do tega, da bi se izničilo samo bistvo načela, ki ga je Sodišče postavilo v zgoraj navedeni sodbi Köbler. Ta ugotovitev velja še toliko bolj za sodišča, ki odločajo na zadnji stopnji in ki so, v nacionalnem sistemu, zadolžena za enotno razlago pravnih pravil.
- 37 Podobno je treba ugotoviti glede zakonodaje, ki bi na splošno izključevala vsakršno vzpostavitev odgovornosti države, če bi kršitev sodišča te države izhajala iz presoje dejstev in dokazov.

- 38 Po eni strani, taka presoja je namreč – tako kot razlaga pravnih pravil – drugi bistveni del sodne dejavnosti, saj je – neodvisno od razlage, ki jo poda nacionalni sodnik, ki odloča o določeni zadevi – uporaba navedenih pravil v konkretni zadevi pogosto odvisna od presoje dejstev obravnavane zadeve in od teže in upoštevnosti dokazov, ki jih v ta namen predložijo stranke v sporu.
- 39 Po drugi strani, taka presoja – ki včasih zahteva zapletene analize – lahko v določenih primerih prav tako pripelje do očitne kršitve upoštevnega prava, ne glede na to, ali do presoje pride pri uporabi posebnih pravil o dokaznem bremenu, o teži teh dokazov oziroma o dopustnosti načinov dokazovanja ali pri uporabi pravil, ki zahtevajo pravno opredelitev dejstev.
- 40 Če bi se v takih okoliščinah vsakršna možnost vzpostavitve odgovornosti države izključila, če bi se nacionalnemu sodniku očitana kršitev nanašala na presojo le-tega glede dejstev ali dokazov, bi to prav tako izničilo polni učinek, ki ga zgoraj navedena sodba Köbler določa glede očitnih kršitev prava Skupnosti, ki jih zakrivijo nacionalna sodišča, ki odločajo na zadnji stopnji.
- 41 Kot je poudaril generalni pravobranilec v točkah od 87 do 89 sklepnih predlogov, to velja prav posebej za državne pomoči. Če bi se na tem področju vsakršna odgovornost države izključila zato, ker naj bi kršitev prava Skupnosti, ki jo zakrivi nacionalno sodišče, izhajala iz presoje dejstev, bi to lahko pripeljalo do oslabitve postopkovnih garancij posameznikov, saj je varstvo pravic, ki jih le-ti imajo na podlagi upoštevne določbe Pogodbe, precej odvisno od zaporednih pravnih kvalifikacij dejstev. Če pa bi

bila – zaradi presoje sodišča glede dejstev – odgovornost države popolnoma izključena, ne bi ti posamezniki imeli na voljo nobenega sodnega varstva, če bi nacionalno sodišče, ki odloča na zadnji stopnji, naredilo očitno napako pri nadzoru zgoraj navedenih pravnih kvalifikacij dejstev.

42 Glede omejitve odgovornosti države samo na primera naklepa ali hude malomarnosti sodnika pa je treba opomniti, kot je bilo poudarjeno v točki 32 te sodbe, da je Sodišče presodilo, da je mogoče odgovornost države za škodo, ki posameznikom nastane zaradi kršitve prava Skupnosti, ki jo zakrivi nacionalno sodišče, ki odloča na zadnji stopnji, vzpostaviti v izjemnem primeru, ko to sodišče očitno krši upošteveno pravo.

43 Ta očitna kršitev se presoja med drugim glede na nekatera taka merila, kot so stopnja jasnosti in natančnosti kršenega pravila, opravičljivost oziroma neopravičljivost napačno uporabljenega prava, ali neizpolnitev obveznosti zadevnega sodišča, da na podlagi člena 234, tretji odstavek, ES poda predlog za sprejetje predhodne odločbe, v vsakem primeru pa je domnevana, če je zadevna odločba sprejeta ob očitni kršitvi sodne prakse Sodišča s tega področja (zgoraj navedena sodba Köbler, točke od 53 do 56).

44 Zato, čeprav ne bi smelo biti izključeno, da nacionalno pravo glede narave ali teže kršitve podrobneje določi merila, potrebna za vzpostavitev odgovornosti države zaradi kršitve prava Skupnosti, ki jo zakrivi nacionalno sodišče, ki odloča na zadnji stopnji, pa ta merila v nobenem primeru ne bi smela nalagati strožjih zahtev od zahteve očitne kršitve upoštevnega prava, kakor je pojasnjena v točkah od 53 do 56 zgoraj navedene sodbe Köbler.

45 Pravica do odškodnine bo nastala torej – če je ta zadnji pogoj izpolnjen – takoj, ko je ugotovljeno, da kršeno pravno pravilo posameznikom podeljuje pravice in da med zatrjevano očitno kršitvijo in škodo, nastalo prizadeti osebi, obstaja neposredna vzročna zveza (glej v zvezi s tem zlasti zgoraj navedene sodbe Francovich in drugi, točka 40, Brasserie du Pêcheur in Factortame, točka 51, in Köbler, točka 51). Kot izhaja med drugim iz točke 57 zgoraj navedene sodbe Köbler, so ti trije pogoji dejansko potrebni in zadostni za to, da so posamezniki upravičeni do odškodnine, pri čemer ni izključeno, da lahko nacionalno pravo za vzpostavitev odgovornosti države določi manj stroge pogoje.

46 Glede na vse zgornje preudarke je torej na vprašanje predložitvenega sodišča – kakor je bilo preoblikovano z dopisom z dne 13. januarja 2004 – treba odgovoriti tako, da pravo Skupnosti nasprotuje nacionalni zakonodaji, ki na splošno odgovornost države za škodo, ki posameznikom nastane zaradi kršitve prava Skupnosti, ki jo zakrivi nacionalno sodišče, ki odloča na zadnji stopnji, izključuje zato, ker zadevna kršitev izhaja iz razlage pravnih pravil ali presoje dejstev in dokazov, ki ju opravi to sodišče. Pravo Skupnosti prav tako nasprotuje nacionalni zakonodaji, ki vzpostavitev te odgovornosti omejuje samo na primera naklepa in hude malomarnosti sodnika, če je taka omejitev pripeljala do izključitve vzpostavitve odgovornosti zadevne države članice v drugih primerih, ko je prišlo do očitne kršitve upoštevnega prava, kakor je podrobneje opisana v točkah od 53 do 56 zgoraj navedene sodbe Köbler.

Stroški

47 Ker je ta postopek za stranki v postopku v glavni stvari ena od stopenj v postopku pred predložitvenim sodiščem, to odloči o stroških. Stroški, priglašeni za predložitev stališč Sodišču, ki niso stroški omenjenih strank, se ne povrnejo.

Iz teh razlogov je Sodišče (veliki senat) razsodilo:

Pravo Skupnosti nasprotuje nacionalni zakonodaji, ki na splošno odgovornost države članice za škodo, ki posameznikom nastane zaradi kršitve prava Skupnosti, ki jo zakrivi nacionalno sodišče, ki odloča na zadnji stopnji, izključuje zato, ker zadevna kršitev izhaja iz razlage pravnih pravil ali presoje dejstev in dokazov, ki ju opravi to sodišče.

Pravo Skupnosti prav tako nasprotuje nacionalni zakonodaji, ki vzpostavitev te odgovornosti omejuje samo na primera naklepa in hude malomarnosti sodnika, če bi taka omejitev pripeljala do izključitve vzpostavitve odgovornosti zadevne države članice v drugih primerih, ko je prišlo do očitne kršitve upoštevnega prava, kakor je podrobneje opisana v točkah od 53 do 56 sodbe z dne 30. septembra 2003 v zadevi Köbler (C-224/01).

Podpisi